

AR 2019/20

[vysoká škola]

TRADICE ČESKÉ POLITIKY A POLITICKÉ SYSTÉMY 1848-1918

Periodizace

1848-1918	PS habsburské monarchie a Předlitavska
1918-1938	PS První republiky
1938-1939	PS Druhé republiky
1939-1945	„PS“ Protektorátu
1939-1945	„PS“ zahraničního odboje a tzv. prozatímní státní zřízení
1945-1948	PS Třetí republiky
1948-1989	PS komunistického Československa

Otevřená / uzavřená společnost

Suverenita / vazalství

Národní stát / mnohonárodní stát

Unitárny štát / federácia

Monarchie / republika

Konstitucionalismus

Demokracie / autoritarianismus/ totalitarismus

Přechody k demokracii

Parlamentarismus

Politický pluralismus /

Základní práva a svobody

Role národních vůdců

AR 2019/20

[vysoká škola]

POLITICKÝ SYSTÉM 1848-1918

Politický systém 1848-1918

- Základy moderní české politiky
  - položeny základy konstitucionalismu a parlamentarismu
  - 5 politických táborů:
    - národně liberální*
    - sociálně demokratický*
    - agrární*
    - katolický*
    - národně sociální*

Základní mezníky období 1848-1918

- 1848 - první oktrojovaná tzv. Pillersdorfova ústava
- 1848 - 1849 - říšský sněm (Vídeň, Kroměříž)
- 1849 – oktrojovaná tzv. Stadionova ústava
- 1851 - Silvestrovské patenty - konec konstitucionalismu
- 1860 - císařský manifest a tzv. říjnový diplom
- 1861 - třetí tzv. Schmerlingova oktrojovaná ústava
- 1867 - Říšské zastupitelstvo přeměněno v ŘR s ústavodárnou kompetencí, dále zákon o odpovědnosti ministrů
- 1867 - tzv. prosincová ústava
- 1873, 1882, 1896 a 1907 – volební reformy

Prosincová ústava (1867)

- soubor pěti zákonů - princip *dualismu*; skut. konstituce platná až do vypuknutí války
- Dělbá moci:
  - císař – branná moc, státní smlouvy, svolávání a rozpouštění ŘR, sankce na zákony, nouzová nařízení, jmenování ministrů a čl. panské sněmovny
  - Dvoukomorová ŘR: *Panská sněmovna* (princové, virilisté, jmenování, dědiční); *Poslanecká sněmovna* – 203 čl. nepřímo volených ZS s možností vypsát přímé volby (tak se i stalo po obstrukcích)
  - ZDI: vláda, obě sněmovny – pro schválení nutný souhlas obou komor a císař. sankce (abs. veto); ústavní zákony – 2/3 v obou komorách); nouzová nařízení panovníka – kontrasignace ministra – provizorní, potvrzení ŘR
  - *Tzv. ústavní odpovědnost ministrů* – ne klasická odp. parl., nýbrž věrnost ústavnímu pořádku – ačkoli min. předsedové nemuseli mít důvěru, často se o ni ucházeli, resp. zajišťovali si většinu
  - ústavní soudnictví

Volební reformy

1. 1873: přímá volba v prvních třech kuriích – velkostatkářské, městských obcí, obchodních a živnostenských komor; venkovské obce nadále NV – kolegia volitelů ne již ZS; VP nerovné /1. kurie 1 poslanec na 59 voličů, 4. kurie na 8400 voličů/, v některých případech ani tajné; *relativní většinový systém* – jednomandátové obvody
2. 1882: snížení censu na 5 zlatých přímých daní ročně v kuriích městské a venkovské – přibylo několik set tisíc voličů
3. 1896 - tzv. Badeniho reforma: 5. kurie – všichni muži st. 24 let + snížení censu ve 3. a 4. kurii → *nacionalizace politiky*
4. 1907 - tzv. Beckova reforma: všeobecné, rovné, přímé a tajné hlasování pro muže nad 24 let, ne vojáci a četníci – říšské zastupitelstvo rozšířeno na 516; omezení počtu členů panské sněmovny jmen. císařem – převaha nad dědičnými; *dvoukolový většinový systém* (z 516 posl. Čechy 130, Morava 49, Slezsko 15)

AR 2019/20

[vysoká škola]

POLITICKÉ SYSTÉMY 1918-1989

Literatura

- Balík, S. – Hloušek, V. – Holzer, J. – Šedo, J.: *Politický systém českých zemí 1848-1989*. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity 2003
- Balík, S. - Hloušek, V. – Holzer, J. - Kopeček, L. - Pšeja, P. – Roberts, A.: *Od Palackého k Babišovi - Česká politika 19. až 21. století*. Brno: Dokořán, Masarykova univerzita 2019
- *Další autoři:* Eva Broklová, Věra Olivová, Antonín Klimek, Zdeněk Kárník, Jan Rychlík, David E. Miller, Karel Kaplan, Jan Gebhart, Jan Kuklík, Tomáš Pasák, Václav Kural, Jiří Kocian, Michal Pehr, Miloš Trapl...

Periodizace

1918-1938 První republika

1938-1939 Druhá republika

1939-1945 Protektorát Čechy a Morava

1939-1945 „PS“ zahrani. odboje a tzv. prozatímní st. zřízení

1945-1948 Třetí republika

1948-1989 Komunistické Československo

- » Úvodní, nejvíce represivní fáze (1948 - 1953)
- » Přechodné, avšak stále silně represivní období (1953 - 1958)
- » Fáze uvolnění (1958 - 1968)
- » Demokratizující se posttotalitarismus (1968)
- » Čistky a konsolidace režimu - dynamická normalizace (1969-poč. 70. let)
- » Zamrznutí režimu - statický normalizovaný režim (čtvrtina 70. let - polovina 80. let)
- » Nárůst dynamiky (pretranziční éra) - závěr 80. let - 1989

První republika - základní mezníky

28. 10. 1918 vyhlášení Čs. republiky – Národní výbor (*vláda konventu*)
13. 11. 1918 Prozatímní ústava – Revoluční NS (rozšířený NV)
volba TGM prezidentem
Kramářova vláda
23. 5. 1919 novela PÚ → posílení prezidenta
29. 2. 1920 Ústava ČSR (viz dále)
- léto 1920 ustavena Pětka
- 1920 dílčí novely ústavy (Senát, volební soud, Ústavní soud, volba prezidenta...)
30. 9. 1938 přijetí tzv. Mnichovské dohody
- 1920, 1925, 1929, 1935 - volby obou komor NS*

Ústava 1920

- Tvůrci: Jiří Hoetzel, Antonín Švehla (koncept), František Weyr, Václav Bouček, Alfréd Meissner (revize)
- Logický výsledek:
  - návaznost na rakouskou tradici (prosincová ústava 1867)
  - dobové trendy a inspirace (francouzská III. republika, Výmarská republika, preambule americké ústavy)
  - rozpravy v NV a RNS
  - tlak politických stran, prezidenta Masaryka...

- Silně proporční volební systém do obou komor NS
  - Neexistence omezovací klauzule
  - Hare a Hagenbach-Bischoff
- Přísně vázané kandidátky
- **Efekty**
  - vysoký počet stran (v PS 14-16) a roztříštěnost
  - absence inovace
  - nehybnost, personální degenerace,
  - koaliční vládnutí - celkem 18 vlád, z toho 3 úřednické, ostatní koaliční - různé typy:
    - Všenárodní
    - Rudoezelená
    - Občanská
    - Široká

- Křížení různých konfliktních linií - centrum/periferie, město/venkov, práce/kapitál, stát/církev, světová revoluce, nacionalismus, zahraničně-politická orientace, charakter režimu...
- **Extrémní multipartismus** (nebo atomizovaný systém) - až 16 stran v PS; skutečně relevantních bylo kolem 10
- **Polarizovaný pluralismus** - silná polarizace, přítomnost antisystémových stran, absence konstruktivní systémové opozice a tudíž i alternace (stranická ministerská léna), obsazený střed, oboustranná opozice, politická neodpovědnost vlády i opozice
- Nízká stabilita vlád a postupně i celého systému
- Malá akceschopnost vlád - typické zejména pro období krize
- Částečné vyvážení **partitokratickými tendencemi**

Volby do PS NS

	1920		1925		1929		1935	
	podíl hlasů (%)	křesla	podíl hlasů (%)	křesla	podíl hlasů (%)	křesla	podíl hlasů (%)	křesla
Čsl.soc.dem.	25,7	74	8,9	29	13	39	12,6	38
Čsl.lid.	11,3	33	9,7	31	8,4	25	7,5	22
Něm.soc.dem.	11,1	31	5,8	17	6,9	21	3,6	11
Rep. (čsl.agr.)	9,7	28	13,7	45	15	46	14,3	45
Čsl.nár.soc.	8,1	24	8,6	28	10,4	32	9,2	28
Čsl.nár.dem.	6,3	19	4	13	4,9	15	5,6	17
Slov.úd.	(s ČSL)		6,9	23	5,8	19	6,9	22
Něm.nár.	5,3	15	3,4	10	2,6	7	(s SdP)	
Něm.nár.soc.	(s nár.)		2,4	7	2,8	8		
Něm.agr.	3,9	11	8	24	5,4	16	1,7	5
Něm.křesť.soc.	3,0	10	4,4	13	4,7	14	2	6
Čsl.živn.obch.	2,0	6	4,4	13	3,9	12	5,4	17
Maďarské strany	5,0	10	1,4	4	3,5	9	3,6	9
KSČ	-	- (po rozkolu 23)	13,2	41	10,2	30	10,3	30
SdP	-	-	-	-	-	-	15,2	44
ostatní	8,6	20	5,2	2	2,5	7	2,1	6
celkem	100	281	100,0	300	100,0	300	100,0	300

Ost.:
slov.agr. 12
něm.lib. 5
soc. Modráček 3
SÍS spol. ČSL

Ost.:
pol. 1
rus. 1

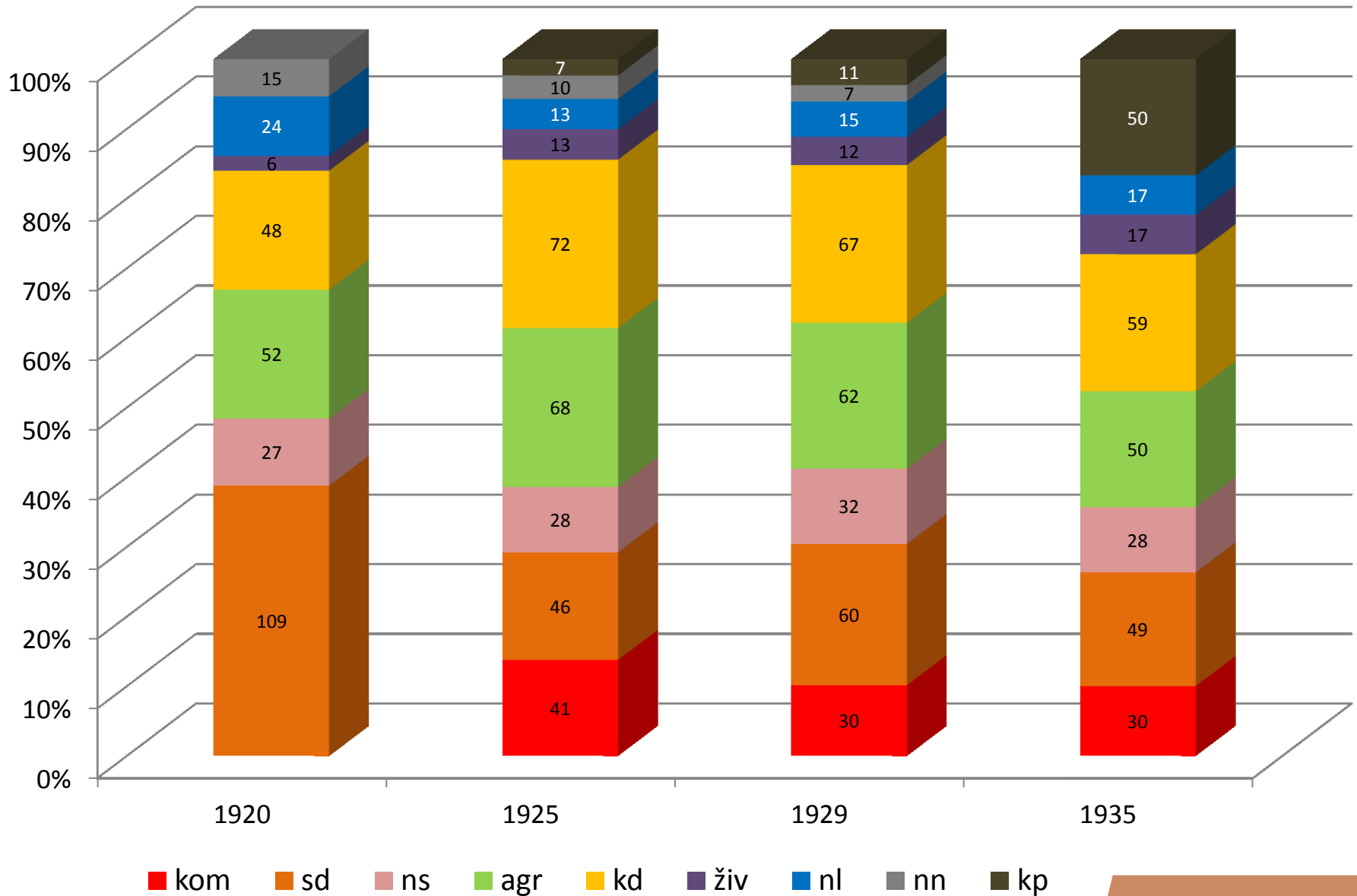
Ost.:
Liga 3
polské str. 4

čsl. fašisté 6

Síla stranických rodin

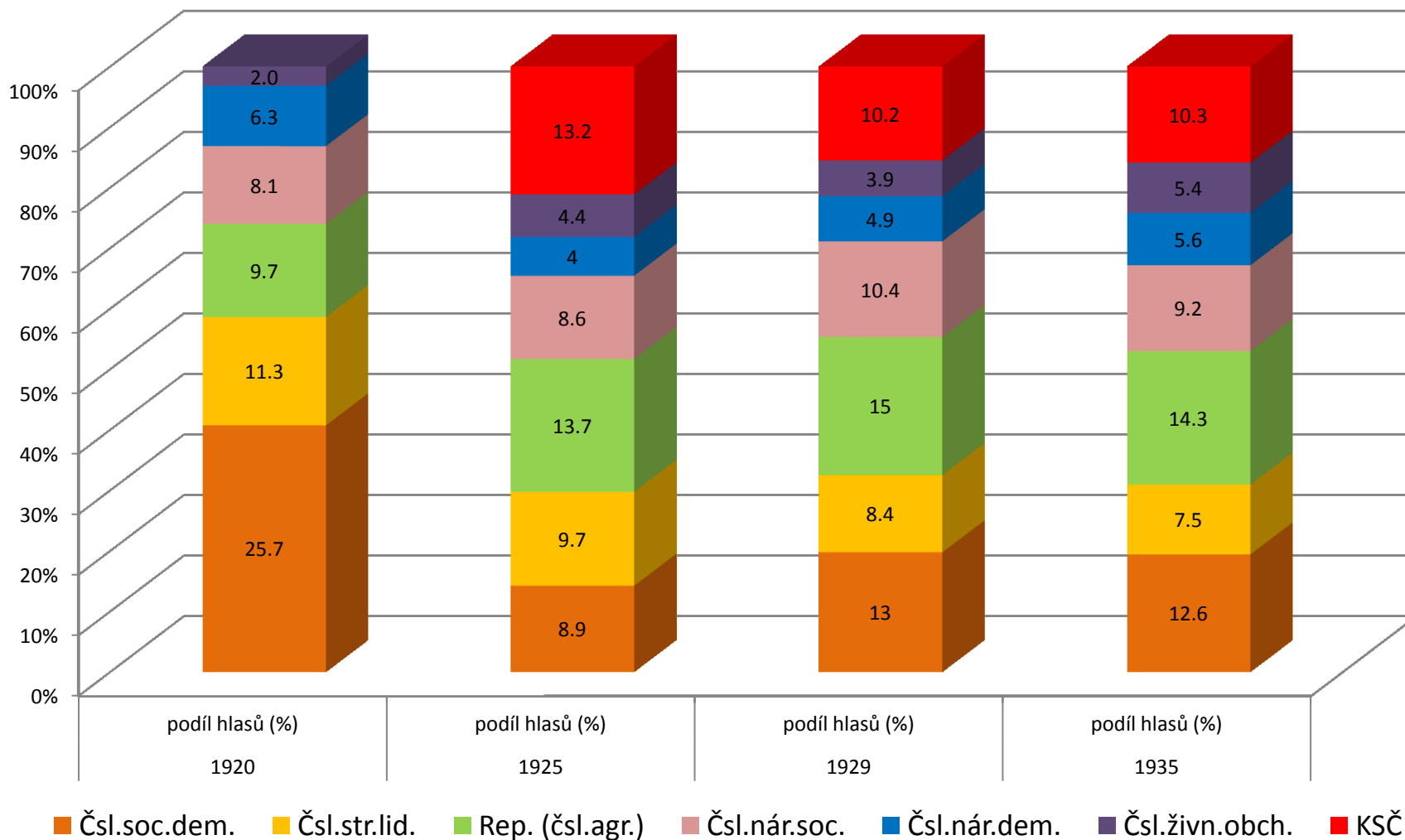
74	31	4	24	3	28	11	1	12	33	10	5	6	19	5	15
ČSDSD	DSAP	m	ČSS	s	RŠČV	BdL	m	SNR	ČSL	DCV	m	ž	ČSND	f	DNP
41	29	17	28	43	24	1	31	13	23	4	1	13	13	7	10
KSČ	ČSDSD	DSAP	ČSS	RSZML	BdL	a	ČSL	DCV	SLS	m	p	živ	ČSND	nac.	DNP
30	39	21	32	46	16	25	14	19	9	4	12	15	3	8	7
KSČ	ČSDSD	DSAP	ČSNS	RSZML	BdL	ČSL	DCV	HSL'S	m	pž	živ	ČSND	L	nac.	DNP
30	38	11	28	45	5	22	6	22	9	17	17	6	44		
KSČ	ČSDSD	DSAP	ČSNS	RSZML	BdL	ČSL	DCV	AB (HSL'S)	m	živ	NSi	NOF	SdP		

Síla stranických rodin

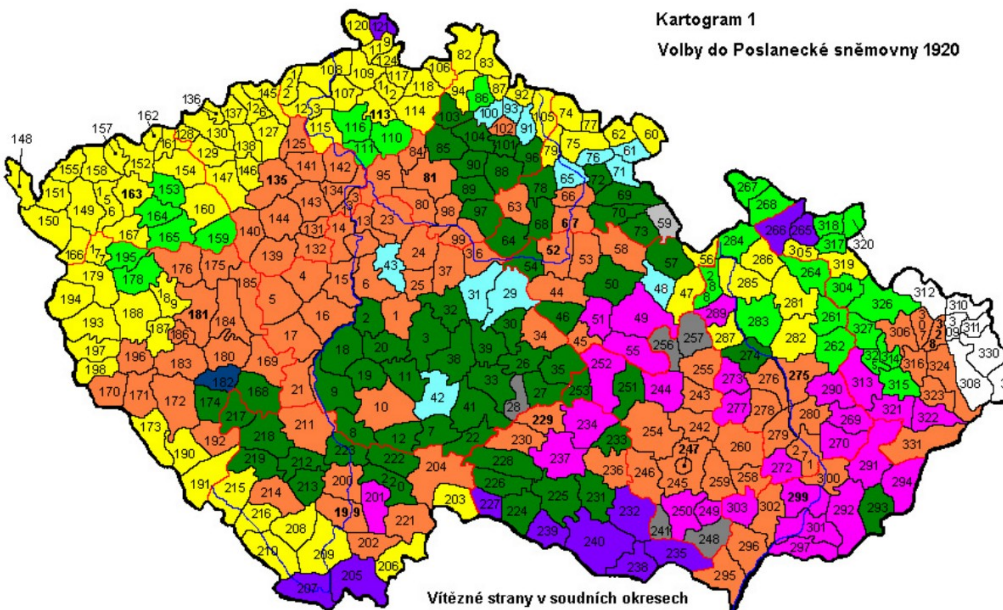

České (československé) strany

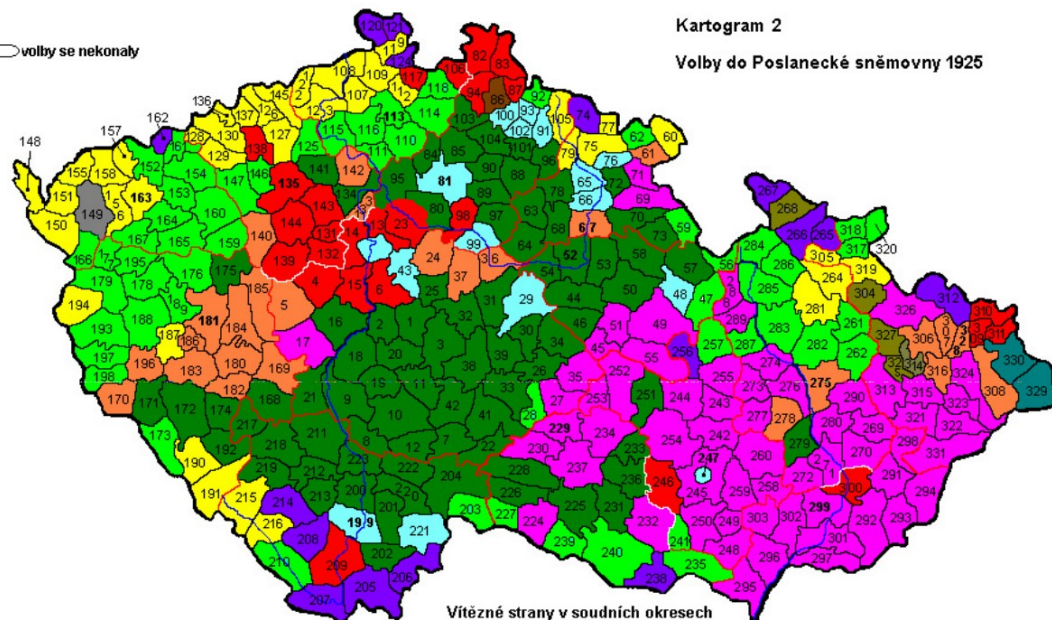
Kartogram 1
Volby do Poslanecké sněmovny 1920

Vítězné strany v soudních okresech

BdL	ČSNS	DSDAP	SMDŽRCS
ČSDSD	DCV	DW20	
ČSL	DDFP	RSZML	volby se nekonaly

Kartogram 2
Volby do Poslanecké sněmovny 1925

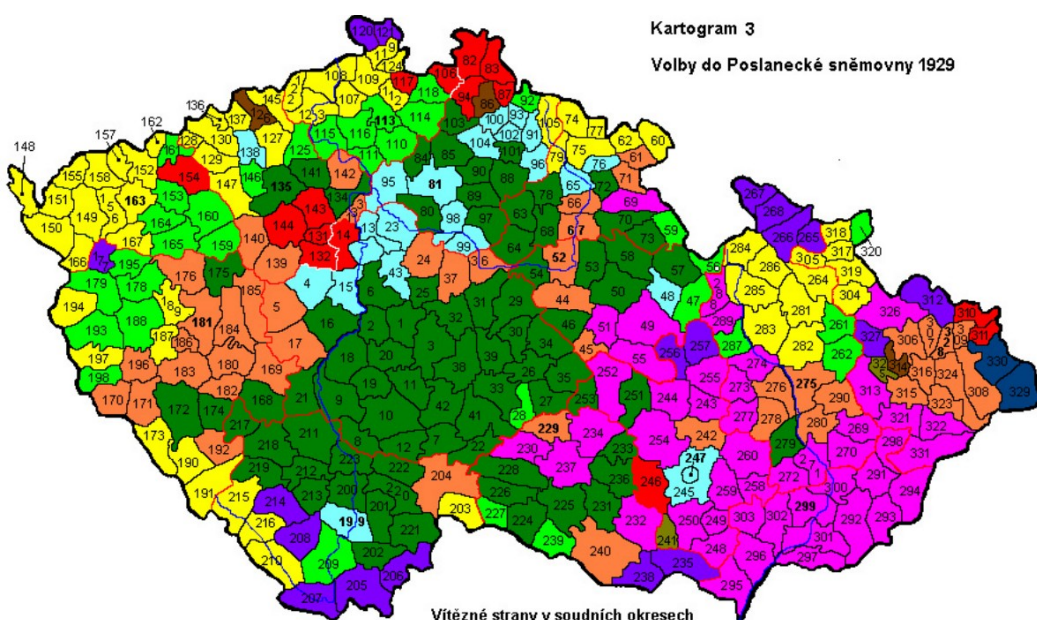

Vítězné strany v soudních okresech

BdL	ČSSaKT	RSZML	DNSAP
ČSDSD	DCV	KSČ	DNP
ČSL	DSDAP	DFSP	PZLR

Kartogram 3

Volby do Poslanecké sněmovny 1929

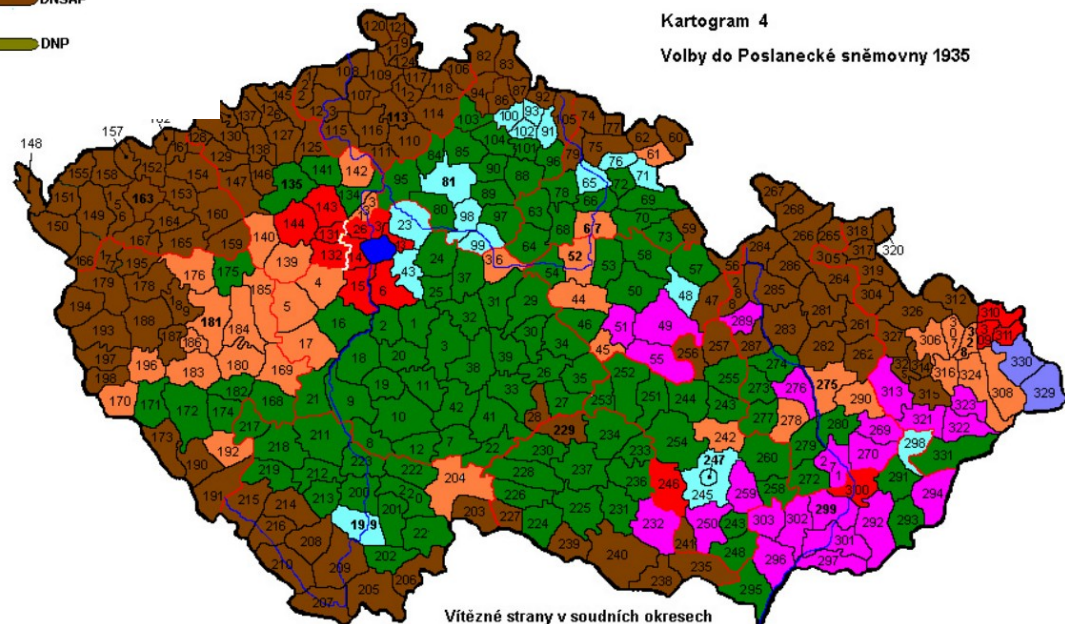

Vítězné strany v soudních okresech

DW29	ČSNS	RSZML	DNSAP
ČSDSD	DCV	KSČ	DNP
ČSL	DSDAP	Paž	

Kartogram 4

Volby do Poslanecké sněmovny 1935

Vítězné strany v soudních okresech

SDP	ČSDSD	AB
RSZML	ČSNS	NárSj
ČSL	KSČ	

Dichotomie ústavního textu a politické reality

- Mimoústavní mocenská centra – Pětka a Hrad
- Postavení prakticky všech ústavních institucí
  - Prezident
  - Vláda
  - Poslanecká sněmovna
  - Senát
  - Ústavní soud
  - Volební soud
- Partitokracie
  - vázané kandidátky + „imperativní“ mandát (majetek strany)
  - Pětka

Druhá republika

- 30. 9. 1938 - 15. 3. 1939
- Opuštění prvorepublikových demokratických tradic
- Tendence k autoritativnímu režimu:
  - Oklešťování lidských a politických práv
  - Oklešťování názorové a politické plurality (médiá, politické stranictví...)
  - Prvky stavovského korporativismu (Státní hospodářská rada)
  - Paralyzace ústavního pořádku - zmocňovací zákony
  - Omezování ekonomických svobod

XXX

- Zachování nezávislosti soudního systému
- Absence plánování hospodářství a direktivního řízení, resp. znárodňování

Protektorát Čechy a Morava

- Aplikace klasického totalitního modelu: státní ideologie, totální cenzura, kontrola ekonomiky státem, monopol na prostředky ozbrojené moci, fyzický a psychický teror + vůdcovský princip, antisemitismus, mýtus germánské rasy
- 3 fáze: neurathovská, heydrichovská a frankovská
- Vazalský stát zbavený mezinárodní subjektivity
- Instituce: státní prezident, protektorátní vláda, zástupce u říšské vlády + říšský protektor
- Národní souručenství x Politické ústředí, Obrana národa, Petiční výbor Věrní zůstaneme, Ústřední vedení odboje domácího, Rada tří, komunistický odboj

Prozatímní státní zřízení (1940-1945)

- Specifické uspořádání - „kvazi-suverénní institucionální síť“ - specifické cíle: opětovné uznání čs. orgánů v zahraničí ze strany Spojenců, koordinace odboje, formulace pol. uspořádání poválečné ČSR
- Exilová mocenská centra - Londýn, Moskva - kooperace / konkurence
- Konec v dubnu 1945, kdy byla jmenována vláda Národní fronty
- Orgány:
  - Prezident republiky (od r. 1940) - dekrety
  - Prozatímní vláda (Mgr. Šrámek)
  - Státní rada

Třetí republika - základní mezníky

12. 12. 1943 *čsl.-sovětská smlouva o přátelství, vzájemné pomoci a poválečné spolupráci*
- Březen 1945 vyhlášení Národní fronty Čechů a Slováků
5. 4. 1945 Košický vládní program (vláda Zdeňka Fierlingera)
- Červen 1945 tzv. velký retribuční dekret
26. 5. 1946 parlamentní volby
2. 7. 1946 jmenována vláda Klementa Gottwalda
- Říjen 1946 vyhlášení dvouletky
10. 7. 1947 odmítnutí Marshallova plánu
20. 2. 1948 demise 12 ministrů
25. 2. 1948 přijetí demise prezidentem Benešem a jmenování vlády „obrozené“ NF

Politický systém 1945-1948

- Ústavně právní návaznost na První republiku (včetně platné ústavy 1920), v praxi však značné odchylky
- Návaznost na prozatímní státní zřízení - prezidentské dekrety
- Inspirace ze SSSR - systém národních výborů, Národní fronta, politizace ozbrojených složek
- Rozsáhlé znárodňování
- odsun neslovanského obyvatelstva (nakonec jen Němců)
- vyrovnávání se s „kolaboranty“
- **hybridní demokracie / pretotalitní režim**

Stranický systém třetí republiky

- Limitovaný pluralismus - Národní fronta
- Čtyři politické strany v Čechách a na Moravě - KSČ, ČSSD, ČSNS, ČSL; čtyři na Slovensku - KSS, DS, SP, SSI
- Nebyla umožněna obnova agrární strany, národních demokratů, živnostenské strany a mnoha jiných předválečných formací
- Závazek participovat - absence opozice
- Tzv. Socialistický blok v rámci NF
- Postupné útoky proti dem. stranám (nejprve slov. DS)

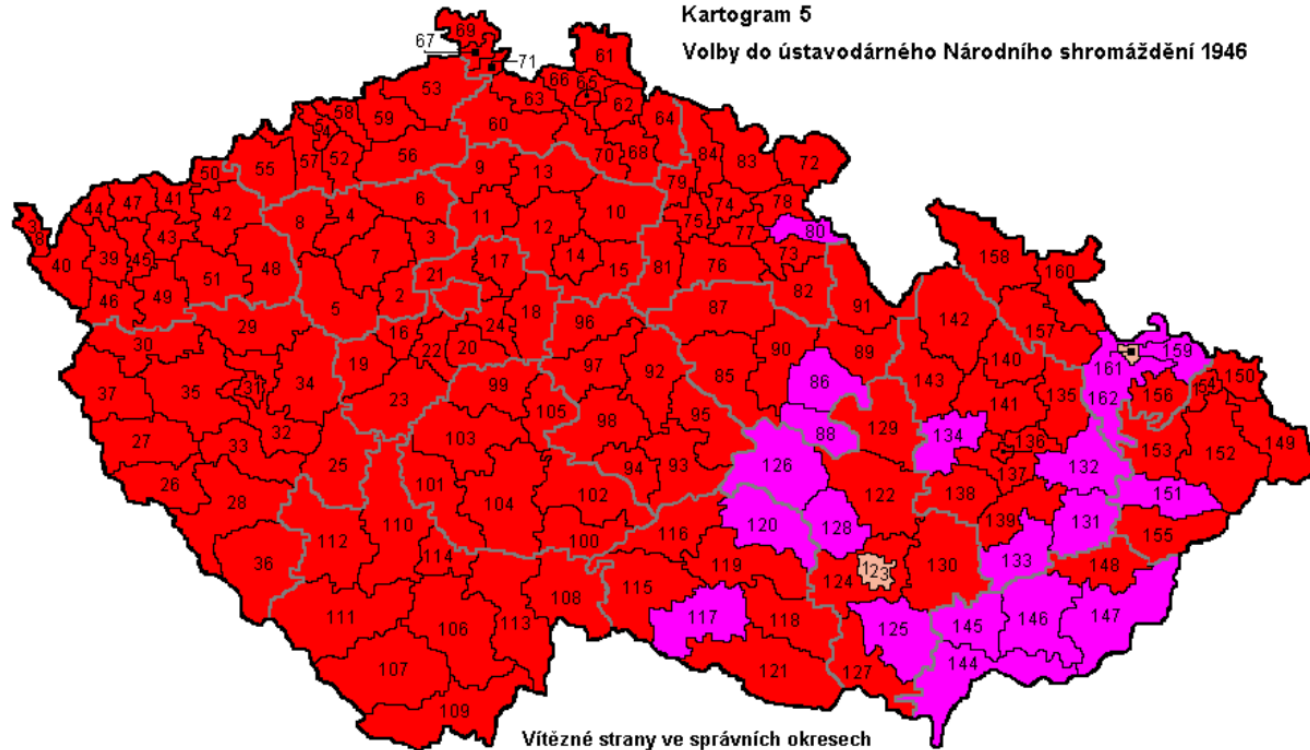
Volby 1946

Strana	Čechy (v %)	Morava a Slezsko (v %)	Slovensko (v %)	Počet mandátů
KSČ	43,3	34,5	-	93
ČSNS	25,2	20,2	-	55
ČSL	16,3	27,6	-	46
ČSSD	15,0	16,7	-	37
DS	-	-	61,4	43
KSS	-	-	30,5	21
SSL	-	-	4,2	3
SP	-	-	3,1	2
<i>prázdné lístky</i>	0,3	0,4	0,8	-

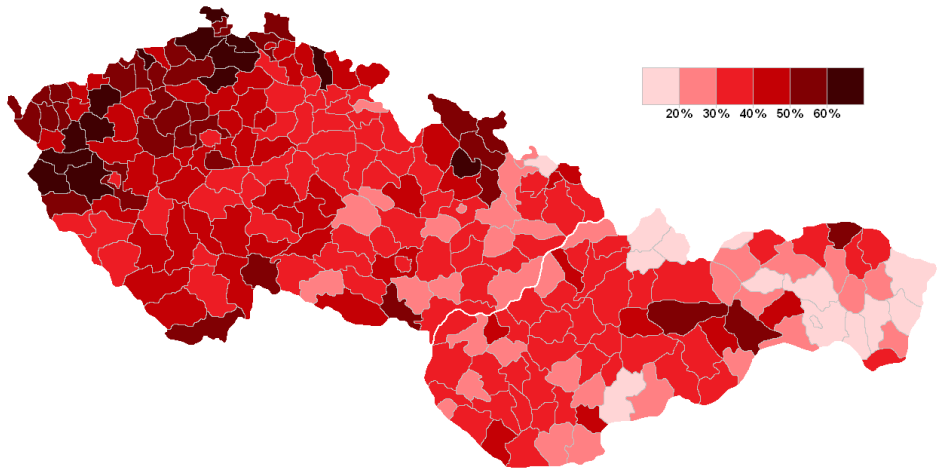
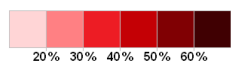
Volby 1946

Kartogram 5
Volby do ústavodárného Národního shromáždění 1946

Vítězné strany ve správních okresech

KSČ ČSL ČSNS

Politický systém komunistického Československa

- Vnitřní dynamika v návaznosti na mezinárodně politickou situaci, vnitřní poměry v KSČ a poměry uvnitř společnosti (včetně ekonomických)
- Řada různých fází režimu:
  - Úvodní, nejvíce represivní fáze (1948 - 1953)
  - Přejídné, avšak stále silně represivní období (1953 - 1958)
  - Fáze uvolnění (1958 - 1968)
  - Demokraticující se posttotalitarismus (1968)
  - Čistky a konsolidace režimu - dynamická normalizace (1969-poč. 70. let)
  - Zamrznutí režimu - statický normalizovaný režim (čtvrtina 70. let - polovina 80. let)
  - Nárůst dynamiky (pretranziční éra) - závěr 80. let - 1989

Fáze se od sebe odlišují dynamikou, měrou represe, ideologičností, byrokratičností, pozicí mocenských pák atd.

Vybrané atributy komunistického režimu

- Ústavní vývoj (dichotomie dikce a reality)
- Vedoucí role KSČ
- Systém Národní fronty
- Monopol marxismu-leninismu
- Represe a represivní orgány
- Vnitřní vývoj KSČ - kliky, elity versus masy, národnostní otázka, dogmatici versus reformátoři, vztah k SSSR a KSSS
- Satelity KSČ
- Národní výbory
- Ideologie
- Mlčení versus souhlas...
- Ekonomická politika a ekonomická realita

AR 2019-20

[vysoká škola]

PŘECHOD K DEMOKRACII PO ČESKU (ČESKOSLOVENSKU)

Přechody k demokracii: několik obecných poznámek

- **Charakter (povaha) nedemokratického režimu**
  - *Totalitní / posttotalitní / autoritářský*
  - *Kitschelt: patrimoniální, byrokraticko-autoritářský a národně konsensuální komunismus*
- **Typologie ukončení režimů**
  - *Aktéři a strategie: pakt, vnucení, reforma, revoluce*
  - *Aktéři a tempo: posílení demokratizace, přechod revolučním bojem, přechod transakcí, přechod zlomem*
  - *Shrnutí: sjednaný p., p. kolapsem, p. sebevyhloučením*
- **Etapy přechodu**
  - *přípravná, rozhodující, uvykací*
  - *liberalizace, demokratizace*

Československo pohledem teorie a praxe přechodů

- Charakter (povaha) nedemokratického režimu
  - Linz, Stepan: „*zamrzlý posttotalitarismus*“
  - Kitschelt: *byrokraticko-autoritářský*
- Typologie ukončení režimů
  - Huntington: *přesun (kooperace)*
  - Karlová, Schmitter: *reforma*
  - Linz, Stepan (Kunc, Dvořáková): *kolaps*
  - Novák: *vynucený přechod masovou mobilizací, opozičními silami a mezinár. událostmi*
  - Szomolányi, Civín, Mrklas: *kombinace kolapsu a jednání*

Otevření čs. přechodu

- Nástup M. Gorbačova v SSSR - 1. signál
- Reformy v Maďarsku, Polsku, podzim 1989 v NDR
- Drobné změny i v ČSSR: mírné ekonomické reformy, zmírnění tlaku na kulturu, kritické příspěvky v médiích, růst dynamiky opozičního hnutí (nové iniciativy, masovější protesty, Několik vět...)
- Klíčová událost - 17. listopad 1989 - studentské shromáždění
- Příčiny kolapsu:
  - Machonin, Tuček: *stagnace až regrese ekonomického, technologického a kult. vývoje*
  - Vodička: *motivační krize*
  - Možný: *proměna soc. statutu rodiny („rodinná kolonizace státu“)*

Akteři a fáze čs. přechodu

- Umírnění z obou „táborů“
  - Antiautoritáři: OF, VPN - antistranická a antihierarchická uskupení, krizové štáby
  - Malá část pragmatické (nikoli reformistické!) elity odcházejícího režimu
  - Osobnosti: Havel, Čalfa
- Prolnutí fáze liberalizace a demokratizace
- Strategie aktérů se formovala až v průběhu tranzice

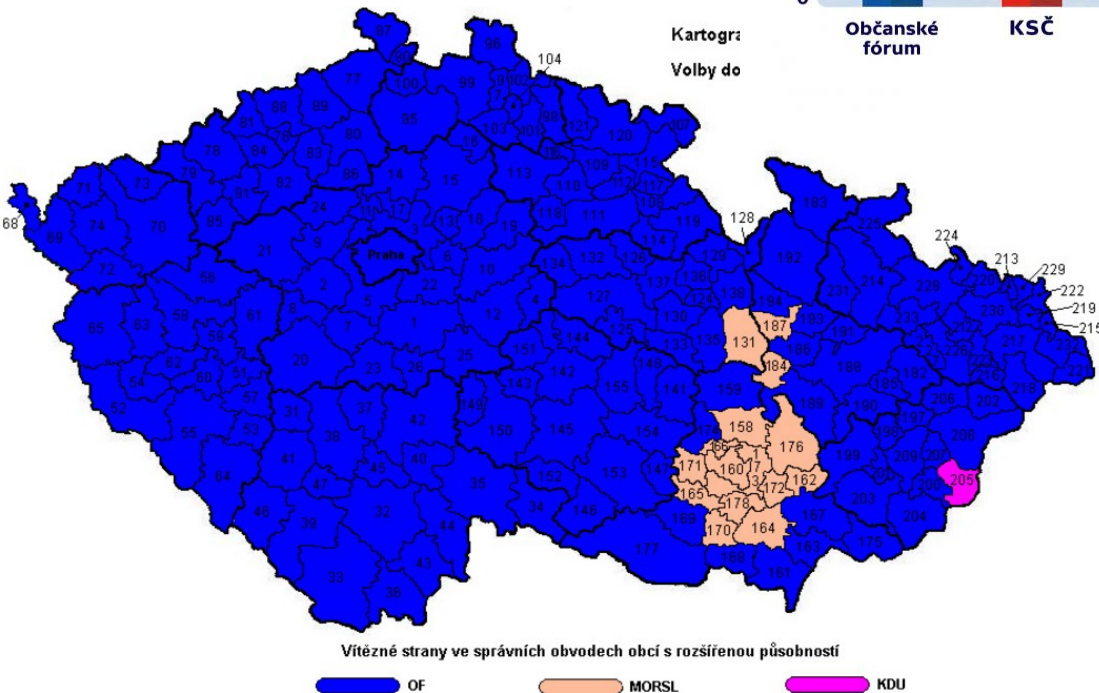
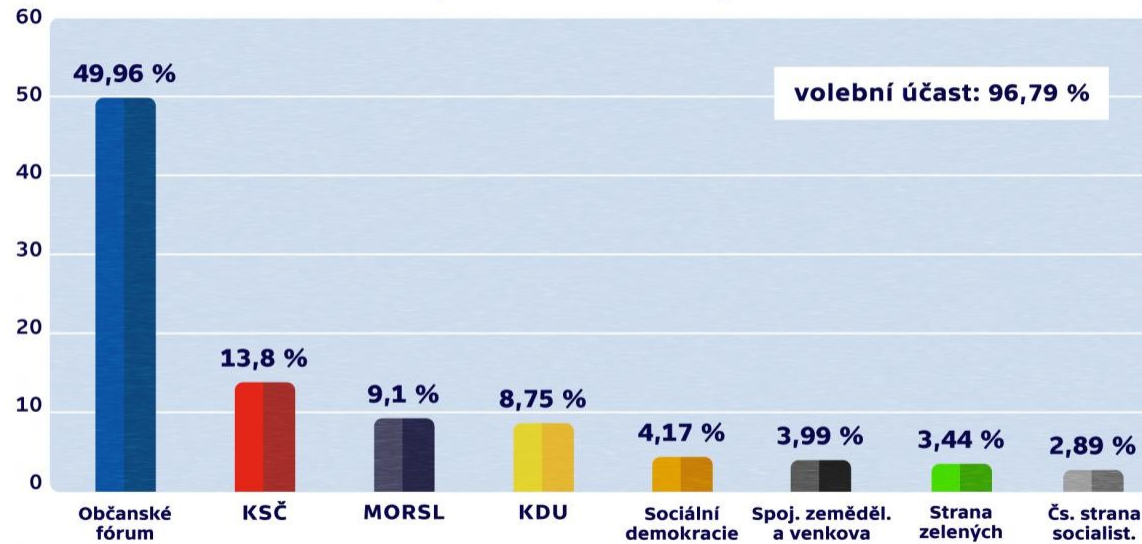
Klíčové body čs./č. přechodu

- Občanské fórum - vznik, vývoj a rozpad
- Ekonomická reforma
- Státoprávní spory a rozpad federace
- Ústava a zákonodárství

Volby 1990

Triumf OF
Dále: KSČ, KDU,
HSD-SMS

Výsledky voleb do Sněmovny národů Federálního shromáždění
(8. – 9. června 1990)

Slovensko
Vítězství VPN
Dále: KDH, KSČ, SNS,
Spolužití